

HORVÁTH LAJOS

Két egykorú Bekény Benedek a 15–16. században

Különös történelmi egybeesés, hogy két egykorú Bekény Benedek élt a 15–16. század fordulóján. A történetíró számára valóságos csapda a két azonos nevű személy. Adataik szétválogatása Alag helytörténetének írójára hárul, aki a keveredést elsőként észre vette.

Nem mehetünk el szó nélkül a probléma mellett, különös tekintettel a jövő író és olvasó nemzedékeire. Ne kelljen nekik is újra előlről kezdeni azt a nyomozást, amit mi már elvégeztünk. Röviden bemutatjuk a két Bekény Benedek életét.

Adatok Bekény Benedek humanista teljesebb életrajzához (15–16. század)

Werbőczy István királyi ítélőmester 1514 elején Janus Pannonius tíz elégiáját Bécsbe küldte kinyomtatás céljából az ott tanuló Bekényi Benedekhez. Johannes Camers (Giovanni Ricuzzi Vellini de Camerino) ferences teológus, professzor gondozásában és Bekényi Benedek ajánló soraival a mű hamarosan kijött a nyomdából. A Werbőczyhez címzett ajánlás Janus Pannonius nagyságát méltatja, s általa Magyarország dicsőségét hirdeti. Az ajánló saját magát itt *Benedictus de Beken* alakban nevezi meg.¹ Nyilvánvaló, hogy lexikonjaink egyes egyedül ezt a nevet fogadták el hitelesnek, amely tény azután meggátolta, hogy más-más alakban írt személynevekkel azonosítsák.

V. Kovács Sándor szerint Bekény Benedek:

sokoldalúan képzett humanista költő és író. A mikófalusi Bekényiek régi Heves megyei családjából származott. Werbőczy István pártfogoltja volt, az ő költségén tanult Itáliában és Bécsben, mindkét helyen széleskörű irodalmi kapcsolatokat épített ki magának. Bécsi tanulmányai idején adta ki Janus Pannonius elégiáit 1514-ben, mecénásához intézett ajánlólevéllel. Hazatérése után 1517-ben kancelláriai jegyző, 1524-ben nádori ítélőmester lett. Élete további folyását nem ismerjük, 1544-ben már nem élt.²

* A szerző történész, az Országgyűlés Hivatalának nyugalmazott szakfőtanácsosa.

1 V. Kovács Sándor, kiad., *Magyar humanisták levelei: XV–XVI. század*, ford. SZEPESSY Tibor, KAPITÁNYFY István, HEGYI György, BORONKAI Iván és SALÁNKI József, Nemzeti könyvtár: Művelődéstörténet (Budapest: Gondolat Kiadó, 1971), 461–464.

2 Uo., 461.

Igaza van V. Kovács Sándornak, hogy 1544-ben már nem élt humanistánk. De addig még sokat munkálkodott. Bekény Benedek 1526. október 15-én Pozsonyban, 18-án Hainburgban tárgyalta Habsburg Mária királynő tanácsosaival Mária és Szapolyai János házasságáról. Tehát nem eshetett el a mohácsi csatában 1526. augusztus 29-én. Nemesi előneve nem mikófalusi, hanem mikófalvi. A Heves megyei családnak nem tagja a humanista irodalmár, ezek nem mutattak fel semmilyen irodalmi érdeklődést.

Werbőczy István kíséretében 1532. augusztus 15-én jelen volt a Budán tartott országgyűlésen. Werbőczy udvartartásában Bekény Benedek helyét 1536-ban Várallyai Szaniszló fehérvári prépost foglalta el.³

Alagi Bekény Benedek családja

Nagy Iván 1857-ben két Bekényi családot vett fel művébe. Az egyik az Ugocsa megyei Bekény falut birtokolta, és arról vette a nevét. Bekényi Benedeket ennél a családnál sorolta fel, feltételezhetően csupán azon az alapon, hogy már ebből a családból egy Benedek 1428-ban Ugocsa megye alispánja volt. Tehát a Benedeket a családon belül divatos névnek vette. „Ismét Benedek, ki Olaszországban [...] tanult, 1505-ben kancelláriai titoknak, 1514–1526. személynöki ítélőmester volt. Saját és Janus Pannonius verseit Werbőczy Istvánnak ajánlotta.” Az egyik jegyzetében cáfolja nádori ítélőmesterségét a leleszi convent 1525. évi oklevelére hivatkozva, mely személynöki ítélőmesternek titulálja.

A másik Bekényi család Mikófalvi, s a Heves megyei Mikófalváról vette nemesi előnevét, ahol a család a 19. században is birtokos volt. Nagy Iván megjegyzi ugyan, hogy ez a család elterjedt Pest és Nógrád megyékben is, de Bekény Benedek humanista személyiséget mégsem ide helyezte.⁴

Elsőként 1890-ben Csánki Dezső közölte a Mikófalvi Bekény család 1472-ben keletkezett kapcsolatát alagi és sikátori részbirtokkal egy zálogügylet kapcsán. Az 1472-ben zálogjogon alagi és sikátori birtokokba bejutó személy Mikófalvi Bekény Dénes az apja Bekény Benedeknek, ahogy azt egy tucat oklevél bizonyítja. (Sikátor Fót és Dunakeszi között található.)

Bekény Dénes budai, Olasz utcai házának évi adója 1481-ben 4 forint volt, mintegy kedvezményként állandó adót fizetett, azzal a megszorítással, hogy ha kinyitja a Tej utcai befalazott kaput, akkor 6 forintot kell fizetnie. Ez a befalazott kapu – nevéből ítélve – a Szombathelyi piac tejet árusító szektorára nézett. Az intézkedés úgy fogható fel, hogy ha évente becsülték volna fel az adóalapot képező ingatlant, akkor több lett volna az adó.⁵

3 Uo.

4 NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 7 köt. (Pest: Friebeisz István, 1857), 1:275–276.

5 CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5 köt. Hunyadiak kora Magyarországon (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890), 1:37, 112.

Bekény Dénes legmagasabb állása, tisztsége a budafelhévízi prépostság udvarbíró-sága volt. Gazdagságára jellemző, hogy az újbudavári Szent Magdolna-plébániatemplom sekrestyéjének ajtajánál lévő Szent Péter apostol-oltárra, melynél a magyar bognárok és esztergályosok hallgattak misét, Bekény Dénes 1487-ben a budavári házát és 50 forintot hagyományozott a saját és örökösei lelki üdvére, olyan meghagyással, hogy a két céh a templom plébánosának négy örökös miséért évente 14 forintot köteles fizetni.

Budán, az Olasz utca végében a szombathelyi, 1493-ban a kékesi (szentlászlói, Szentendre szomszédságában) pálosok házat bírtak Alagi Bekény Dénes korábbi adományából. Ennek a háznak szomszédai voltak Pankotay Mihály és Tögyártó (Nadler?) Mihály.⁶ 1519-ben, Alagi Bekény Dénes halála után fiai, Benedek és Gáspár a Nógrád megyei kürti birtokaikat, melyek anyai ágon álltak a rendelkezésükre, királyi beleegyezéssel és joggal átengedték a budai káptalannak részben 1000 forintért, részben misék mondásáért.⁷

Az alagi és sikatori zálogban bírt birtokokat 1482–1483-ban végleg megszerezte a Mikófalvi Bekény család, mert Alagi Miklós, a korábbi birtokos a zálogösszeget nem volt képes visszafizetni. Mégis csak 1486-tól kezdve nevezi magát az udvarbíró Alagi Dénesnek, ekkoriban költözhetett Alagra, illetve építtetett kúriát magának Alagon.⁸

Alagi Dénes felesége, Kúrti Miklós leánya, Katalin 1482–1493 között szerepel oklevelekben, 1511-ben már özvegynek írják Ilonát, a második feleséget, Alagi Dénes halála tehát 1511 előtt következett be.⁹ Felesége, Kúrti Katalin pedig 1519 előtt hunyhatott el, tekintve a kürti birtokok eladását, átengedését a budai káptalannak.¹⁰

A házasságból két fiúgyermeket ismerünk: Alagi Benedeket és Alagi Gáspárt, aki olykor Alagi Virág Gáspár néven is szerepel. Alagi Benedek névalakjai a következők:

1489 *Alagi Beken Dénes, felesége, Katalin (Kyrwrth-i Miklós leánya) és fia, Benedek.*

1513 *Berky-i Imre leánya, Katalin, Alagi Benedekné*

1519 *néhai Alagi Beken Dénes fiai, Benedek és Gáspár*

1524 *Alagi Benedek*

1527 *néhai Alagi Benedek.*¹¹

Alagi Benedek – mint látható – 1489-ben tűnik fel legelőször oklevélben és néhaiként utoljára 1527-ben. Ez a 36-37 aktív év életének időkerete. A kor szokásai szerint kb. 10 évesnek kellett legyen az a fiú, akit apja jogi aktus kapcsán már írásba foglaltatott. Ennek megfelelően Alagi Bekény Benedek 1479 körül láthatta meg a napvilágot. Mindösszesen talán 47-48 éves lehetett, amikor elragadta a halál.

6 RUPP Jakab, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története* (Pest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, 1868), 104, 148–149.

7 Uo., 15–16.

8 BÁRTFAI SZABÓ László, *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig* (Budapest: Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium, 1938), 1009, 1096, 1104, 1120.

9 Uo., 1135, 1171, 1269.

10 Uo., 1413.

11 Uo., 1135, 1358, 1413, 1443, 1472.

Felesége nevét egy 1515-ban kelt oklevél tartotta fenn, aki Berky-i Imre leánya, Katalin.¹² Berki falu és birtok, ahonnan a nevét vette a feleség családja, az akkori Érddel szomszédos település volt, a jelenlegi Érd-Parkváros területén feküdt.¹³

Alagi Benedek 1512-ben Kovári László részére kötelezvényt állított ki 200 forintról.¹⁴ Alagi Benedek és Gáspár 1519-ben személyesen megjelentek a fehérvári káptalan hivatalában, amikor a budai káptalannak kürti birtokokat adományoztak a misékért, amelyeket a káptalan a Szent Test oltáránál hetente csütörtökön körmenettel együtt fog elvégezni nevezettek lelki üdvéért.¹⁵ Alagi Benedek mintegy 40 évesen tehát már előre gondoskodni kívánt a túlvilágon élete kedvező elbírálásáról.

Alagi Bekény Benedek alagi birtoka

Alagi Bekény Benedek az apjától örökölte alagi és más birtokait is. Az alagi birtok 1472–1482 között zálogos birtokként volt a Mikófalvi Bekény család kezén, majd 1483–1511 között saját tulajdonként. Alagi Bekény Dénes elhunytá után a legidősebb fiú, Benedek és a következő fiú, Virág Gáspár között oszlott meg. A megosztás nem volt megnyugtató, mert a testvérek között huzamos per keletkezett. Végre 1524. április 22-én az Üllőn székelő Pest megye hatósága, négy szolgabírája előtt közös akarattal a pert beszüntették. Ebből a periratból részletesebben megismerhetjük az alagi birtokaikat. Benedek alagi birtokának egy részét a falu végénél a kép (szobor?) mellett (*penes effigiem in fine dicte possessionis*) átengedte Gáspárnak.¹⁶ Szenci Molnár Albert szótára szerint (1601) az *effigies*, *-ei* megfelelője: 'ábrázlat, kép', a szobor inkább *status*, *statumen*, *palus*. Ezért bizonytalankodunk a fordítással. Akár kép, akár szobor, azonban a falu végén legvalószínűbben Krisztus a kereszten, esetleg valamelyik szent, aki a faluból kilépett a határon búcsúztatja, és a belépőt fogadja.

Gáspár az egyezés szerint pedig Sinka Simon jobbágyot adta át a bátyjának. Alagi Bekény Benedek 1527-re elhunyt, mert ebben az évben április 17-én Budán I. János király parancsot küldött a váci káptalanhoz újabb megosztásra.¹⁷ Felmerül a kérdés, hogy Alagi Benedek nem a mohácsi csatában lelte-e halálát 1526. augusztus 29-én. Gáspár nevű öccsével együtt, mert az irat mindkettőjüket néhainak mondja. Ekkor Gáspár özvegyét és gyermekeit zálogjogon beiktatták a Benedek által örökölt hagyott alagi nemesi telekbe, ennek a felső végében lévő kőházba és a Mihályréte nevű kaszáló birtokába. A „nemesi telek”, azt jelenti, hogy adómentes, a kőház pedig a nemesi udvarház,

12 Uo., 1358.

13 GYÖRFFY György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, 4 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 4:566–567.

14 REISZIG Ede, „Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községei”, in *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*, szerk. BOZSÁK Samu, 2 köt. 1: 25–165 (Budapest: Dóvin Művészeti Kft. 1990), 1:169.

15 BARTFAI SZABÓ, *Pest megye történetének...*, 1413.

16 Uo., 1443.

17 Uo., 1472.

amelyben Alagi Bekény Benedek a családjával lakott, amikor pihenhetett. Hivatala valószínűleg Budán volt, ahonnan hétvégekre hazajárhatott.

Alagi Bekény Benedek alagi birtoka, mint látjuk, Gáspár testvérének özvegyére szállt, akit Veronikának hívtak.¹⁸ Ennek következtében a budai szandzsák 1546-os és 1559-es összeírásában ez a birtoktest Alagi Gáspár majorsága néven szerepel Káposztásmegyer és Sikátor számozott összeírásai között. Ibrahim budai csausz kezén volt korábban, 1559. április 5-én pedig Dur Ali bég, a budai azabok agája váltotta magához.¹⁹ A törökök Alagi Gáspár majorságát együtt kezelték Alag faluval, ahová a magyar világban is tartozott. Dur Ali volt a haszonélvezője 1562-ben is, amikor már a szerémi szandzsákbég tisztét viselte.²⁰

Alagi Bekény Benedek és Gáspár utódai

A feltételezhetően Mohács mezején 1526. augusztus 29-én elesett Alagi Bekény Benedek és Gáspár testvérek utódairól először a következő évben kiadott oklevélből értesülünk. Alagi Benedek gyermekei, Farkas, Mihály és Anna átengedték Alagi Gáspár özvegyének, Serédy Veronikának és gyermekeinek, Jánosnak és Annának zálogjogon azt az alagi nemes telket, melyet már ismertettünk. Szapolyai János király Budán 1527. április 17-én keltezett levelében meghagyta a váci káptalannak, hogy az iktatást végezze el. Az iktatás nyilván megtörtént, mert nevezettek még 1540-ben is birtokában voltak az Alagi Bekény Benedektől rájuk szállt birtoknak. Sőt Serédy Gáspár, felsőmagyarországi főkapitány 1540. november 28-án a váci káptalan előtt azt az alagi birtokrészt kőházzal, melyet néhai Alagi Benedek 200 forintért hajdan elzálogosított Miletinczy Miklósnak, ugyanazon összegért visszaváltva, Veronika nővérének (aki Alagi Gáspár özvegye), valamint János és Anna nevű gyermekeinek adományozta. Vagyis Alagi Gáspár özvegye, Serédy Veronika és megnevezett gyermekeinek alagi birtokrésze 1540-ben még növekedett is.²¹ Alagi Bekény Benedek 1527-ben szerepelt gyermekeiről (Farkas, Mihály, Anna) további adatokkal nem rendelkezünk.

Az Alagi Bekény család a Gáspárok ágán folytatódott tovább. Alagi Bekény János, felesége Pásztói Kata volt. Ebből a házasságból született Alagi Bekény Judit, akit Mágochy András vett feleségül, a frigy a férj halálával 1590 előtt ért véget. Az özvegy hamarosan férjhez ment Rákóczi Zsigmondhoz, de nemsokára, 1591. július 29-én elhunyt. II. Rákóczi Zsigmond az erdélyi fejedelmi trón birtokosa lett 1607–1608-ban.

18 KERESZTES Kálmán, „A Rákócziak”, *Turul* 42, 1. sz. (1928): 87–106, 100; BÁRTFAI SZABÓ, *Pest megye történetének...*, 1516, 1521. A Bártfainál egyetlen egyszer előforduló „Alagi Desew Andrásné Veronika” bizonyosan tévedés. Alagi Desew András elírás vagy elolvasás útján keletkezett.

19 KÁLDY-NAGY Gyula, *A budai szandzsák 1599. évi összeírása*, Pest megye múltjából 3 (Budapest: Pest Megyei Levéltár, 1977), 128.

20 KÁLDY-NAGY Gyula, *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai*, Pest megye múltjából 6 (Budapest: Pest Megyei Levéltár, 1985), 69.

21 SZARKA Gyula, *Vác katolikus intézményei és épületei a török hódítás korában*, Vácgyházmegye múltjából 5 (Vác: Kapisztrán Nyomda, 1948), 77–78.

Zsámboky Péter, Zsámboky János humanista apja, az 1520-as évek végén elhagyta zsámbéki birtokát (Pilis megye), mert arra Szapolyai János király tette rá a kezét. Ekkor Nagyszombatba települt, humanista fia már ebben a városban született 1531. július elsején. Apa és fia Habsburg-pártiak maradtak hűségesen. Szempontunkból ez annyiban fontos, hogy Zsámboky Péternek valami követelése támadt Alaghy Bekény János ellenében, mert 1564-ben Nagyszombatból beperelte.²²

Summa summarum

A két Bekény Benedek kortárs életútjának, pályáivének adekvát feltárására vállalkoztunk. Kényszerűségből tettük ezt, mert helytörténeti kutatásunk során nem léphettünk tovább, csak miután a két személy összekeveredett adatait helyre tettük.

Bekény Benedek, a humanista 1490 körül született Ugocsa megyei családból. Werbőczy István familiárisa volt, aki maga is a Kárpátjának újabban nevezett tájon, Werbőcön látta meg a napvilágot 1460 körül, e falu Nagyszöllőstől délnyugatra található Ugocsa megyében. Az azonos szülőföld készíti Werbőczy Istvánt, hogy Bekény, Bekényi Benedek mentora legyen. Az ifjú Bécsben és Itáliában tanult. 1517-ben tért haza, a királyi kiskancellária jegyzője lett, 1524-től nádori ítélőmester. Teljesen kizárt, hogy elesett volna a mohácsi csatában 1526. augusztus 29-én, hiszen 1526. október 15-én Pozsonyban, 18-án Hainburgban tárgyalta Habsburg Mária és Szapolyai János tervbe vett házasságáról. Werbőczy István kíséretében 1552. augusztus 15-én részt vett a Budán megtartott országgyűlésen. Werbőczy oldalán a helyébe Várallyai Szaniszló lépett 1536-ban. Ebből arra következtetünk, hogy Benedek már ekkor nem élt.

A másik mikófalvi Bekény Benedek, aki név szerint oklevélben 1489-ben tűnik fel legelőször. A Heves megyei Mikófalváról származik. Apja, Alagi mikófalvi Bekény Dénes, elhalt 1511-ben. Ő szerezte meg az alagi és sikátori birtokokat Pest megyében. Felesége a Heves megyei Kürtről származott, 1519 körül hunyhatott el. Két fia Benedek és Gáspár, 1527-ben mindkettő néhai.

Alagi Bekény Benedek és Gáspár örökölte a budavári, az alagi és sikátori birtokokat, amelyet még az apjuk szerzett. Felesége a Berki köznemesi családból való volt. Berki falu és birtok Érddel volt határos.

Alagi Bekény Benedek és öccse, Gáspár feltételezhetően 1526. augusztus 29-én a mohácsi csatában veszítették életüket; 1527. április 17-én kelt oklevélben Benedeket néhainak nevezték, Gáspárnak pedig az özvegyét szerepeltették. Furcsa, hogy a testvérpár egyazon oklevélben jut a másvilágra. Tehát következtethetünk arra, hogy Mohácsnál lehelték ki a lelküket.

Elvégeztük a magunk elé tűzött feladatot, szétválogattuk a humanista Bekény Benedek és a köznemes Alagi Bekény Benedek okleveles adatait, melyek bőségesen állnak a kutatók rendelkezésére. Meggyőződésünk, hogy kevesebb munkával ezt nem lehetett volna elvégezni.

22 ILLÉSY János, „Sámboky János történetiról”, *Századok* 33, 6. sz. (1899): 524–532.